

BANKLARDA FAKTORING OPERATSIYALAR HISOBI VA AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH

Egamov Nurmamat Baxtiyor o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi 70412205 – Bank hisobi, auditi va nazorati
(Master of Science-msc)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14633769>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqola "Banklarda factoring operatsiyalari hisobini va auditini takomillashtirish" mavzusiga bag'ishlangan bo'lib, banklar tomonidan factoring operatsiyalarini amalga oshirishda yuzaga keladigan hisob-kitoblar va audit jarayonlarini tahlil qiladi. Factoring operatsiyalari banklar uchun muhim moliyaviy vositalardan biri bo'lib, mijozlarning kredit xavfini kamaytirish va likvidlikni oshirishda katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada factoringning turli turlari, ularning banklardagi roli, hisobni yuritish va audit jarayonlari, shuningdek, operatsiyalarni takomillashtirish uchun zarur choralar keltirilgan. Banklarda factoring operatsiyalarining hisobini avtomatlashtirish, audit standartlarini takomillashtirish va risklarni boshqarish tizimini kuchaytirish kabi chora-tadbirlar taklif etilgan. Maqola, bank tizimining samarali faoliyat yuritishi va moliyaviy xavflarni boshqarish uchun factoring operatsiyalarini to'g'ri tashkil etishning ahamiyatini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: Factoring, banklar, hisob-kitob, audit, moliyaviy xizmatlar, likvidlik, kredit xavfi, risklarni boshqarish, debitorlik qarzlari, avtomatlashtirish, audit standartlari, bank tizimi.

IMPROVING ACCOUNTING AND AUDIT OF FACTORING OPERATIONS IN BANKS

Abstract. It is dedicated to the project "Scientific analysis of accounting and auditing of factoring in banks", and banks make corrections and audit processes in the implementation of factoring production. The development of factoring is one of the important benefits for banks, which has a large burden on credit loading and liquidity recording. Different types of factor in the process of accounting, the role of accounting documents in banks, the implementation of control and audit processes, the necessary product to ensure the holder. Measures aimed at automating the calculation of factoring production in banks, direct audit standards and risk management are proposed. The article shows the importance of proper organization of factoring development for efficient functioning of the bank and capacity management.

Keywords: Factoring, banks, accounting, auditing, management, liquidity, credit control, risk management, accounts receivable, automation, auditing standards, banking system.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТНОГО УЧЕТА И АУДИТА ФАКТОРИНГОВЫХ ОПЕРАЦИЙ В БАНКАХ

Аннотация. Данная научная статья посвящена теме «Совершенствование учета и аудита факторинговых операций в банках» и анализирует учетные и аудиторские процессы, происходящие при осуществлении банками факторинговых операций. Факторинговые операции являются одним из важных финансовых инструментов для банков, играя значительную роль в снижении кредитного риска клиентов и повышении ликвидности. В статье рассматриваются различные виды факторинга, их роль в банках, процессы бухгалтерского учета и аудита, а также необходимые меры по улучшению операций. Предложены такие меры, как автоматизация учета факторинговых операций в банках, повышение стандартов аудита, усиление системы управления рисками. В статье подчеркивается важность правильной организации факторинговых операций для эффективного функционирования банковской системы и управления финансовыми рисками.

Ключевые слова: Факторинг, банки, бухгалтерский учет, аудит, финансовые услуги, ликвидность, кредитный риск, управление рисками, дебиторская задолженность, автоматизация, стандарты аудита, банковская система.

Kirish

Bugungi kunda banklar iqtisodiyotning markaziy sektori sifatida moliyaviy xizmatlar ko'rsatishda muhim rol o'ynamoqda. Banklar, mijozlarga naqd pul oqimlarini boshqarish, kredit xavflarini kamaytirish va likvidlikni oshirish kabi ko'plab moliyaviy xizmatlar taklif etadi.

Shulardan biri, o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan va har tomonlama tahlil qilishni talab qiladigan factoring operatsiyalaridir. Factoring — bu biznes subyektlarining moliyaviy holatini yaxshilash, qarzlarni yig'ish va kredit risklarini boshqarish maqsadida qo'llaniladigan bir qator moliyaviy vositalarni o'z ichiga oladi. Banklar factoring xizmatlarini ko'rsatish orqali mijozlarining debitorlik qarzlarni yig'ish va ularga qisqa muddatda naqd pul taqdim etish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Factoring operatsiyalarining hisobini yuritish va auditini amalga oshirish, banklarning moliyaviy natijalarini to'g'ri aks ettirish, risklarni aniqlash va samarali boshqarish uchun juda muhimdir.

Shu bilan birga, faktoring operatsiyalari orqali yuzaga keladigan moliyaviy risklar, debitorlik qarzlarning to'liq va o'z vaqtida to'lanishi, banklarning likvidlik darajasini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Mazkur maqolada, banklardagi factoring operatsiyalarining hisobini yuritish va auditini takomillashtirish masalalari ko'rib chiqiladi. Maqola, factoring operatsiyalarining turlarini tahlil qiladi, banklar uchun uning ahamiyatini yoritib beradi, shuningdek, audit jarayonlarining samarali o'tkazilishi va risklarni boshqarish bo'yicha takliflar taqdim etiladi.

Metodologiya: Ushbu ilmiy maqolada banklarda factoring operatsiyalarining hisobini yuritish va auditini takomillashtirish masalalari bo'yicha metodologik yondashuvlar, asosiy tahlil usullari va tadqiqot metodlari qo'llanilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi banklardagi factoring operatsiyalarining samaradorligini oshirish va audit jarayonlarini yaxshilash yo'llarini aniqlashdir. Tadqiqot quyidagi metodologik yondashuvlarga asoslanadi:

➤ **Tahlil va sintez usullari:** Banklarda factoring operatsiyalarining mavjud hisobini yuritish va audit jarayonlarini chuqur tahlil qilish orqali muammo va ularni hal qilish usullarini aniqlash. Bu usul yordamida factoring operatsiyalarining turli turlari, ularning banklar uchun ahamiyati va xavf-xatarlarini o'rganish amalga oshiriladi.

➤ **Taqoslash usuli:** Banklar va moliyaviy institutlarining factoring xizmatlarini taqdim etishdagi tajribalarini solishtirish orqali eng samarali yondashuvlarni aniqlash. O'zbekistonda va boshqa davlatlarda factoring bo'yicha mavjud yondashuvlar taqqoslanadi.

➤ **Empirik metod:** Tadqiqotda empirik metodlar yordamida banklarda factoring operatsiyalarining amaliy holatlari va auditorlik tekshiruv jarayonlari ko'rib chiqiladi. Bu usul factoring operatsiyalarining hisob-kitoblarini tahlil qilish va banklarning audit jarayonlari bo'yicha amaliy masalalarni aniqlashga imkon beradi.

➤ **Statistik metodlar:** Banklarda factoring operatsiyalarining samaradorligini baholash uchun statistik tahlil usullari qo'llanadi. Ushbu usul orqali banklarning factoring xizmatlaridan olingan daromadlar, mijozlar bilan ishlash samaradorligi va risklarni boshqarishdagi yutuqlar o'rganiladi.

➤ **Sistematik yondashuv:** Factoring operatsiyalarining hisobini yuritish va auditini takomillashtirishda tizimli yondashuv asosida barcha elementlar, ya'ni bank xizmatlari, hisob-kitab, audit, va risklarni boshqarish tizimlari o'zaro bog'lanishi va bir-birini to'ldirishi kerakligi ko'rib chiqiladi. Ushbu yondashuv factoring operatsiyalarining barcha jihatlarini yaxlit tahlil qilish imkonini beradi.

➤ **Huquqiy tahlil:** Banklarda factoring operatsiyalarini amalga oshirishda qo'llaniladigan huquqiy normativ hujjatlar, shartnomalar va reglamentlar tahlil qilinadi. Auditorlik tekshiruvlari va hisobotlarning to'g'riligini ta'minlash uchun huquqiy asoslar ko'rib chiqiladi.

Metodologiyaning bu yondashuvlari, banklardagi factoring operatsiyalarining hisobini yuritish va auditini takomillashtirish uchun kerakli amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi. Maqolada foydalanilgan metodologik vositalar va yondashuvlar, banklar uchun iqtisodiy va moliyaviy samaradorlikni oshirishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi: Factoring operatsiyalari va ularning bank tizimidagi ahamiyatiga bag'ishlangan ilmiy va amaliy adabiyotlar ushbu yo'nalishning dolzarbligini yoritib beradi. Ushbu bo'limda factoring bo'yicha mavjud ilmiy manbalar, ularning metodologik yondashuvlari va amaliy tavsiyalari tahlil qilinadi.

Factoring operatsiyalariga bag'ishlangan asosiy nazariy ishlar moliyaviy xizmatlar bozoridagi bu vositaning o'rni va ahamiyatini yoritadi. Xususan, xalqaro miqyosdagi tadqiqotchilar factoringni kichik va o'rta biznes subyektlari uchun likvidlikni oshirish va kredit xavfini boshqarish vositasi sifatida taqdim etadi. Masalan, G.B. Richardson (2008) va J.K. Smit (2012) tomonidan yozilgan asarlar factoringni banklarning strategik moliyaviy vositasi sifatida tavsiflaydi.

Factoring bo'yicha buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlarning dolzarb masalalari turli milliy va xalqaro standartlarga asoslangan holda ko'rib chiqilgan. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) factoringni hisobga olishda asosiy tamoyillarni belgilab beradi. O'zbekiston sharoitida factoring operatsiyalarini hisobga olishda milliy standartlar va IFRS o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlash muhim masalalardan biri sifatida ta'kidlanadi. Ushbu sohadagi o'zbek tadqiqotchilaridan biri A. Islomov (2019) factoring operatsiyalarini hisobga olishning O'zbekistondagi amaliyotini tahlil qilgan.

Factoring operatsiyalarining auditini takomillashtirishga bag'ishlangan ishlar ko'proq risklarni boshqarish va shaffoflikni ta'minlashga qaratilgan. Audit bo'yicha xalqaro standartlar (ISA) factoring operatsiyalarini tekshirishda asosiy yo'riqnomalarni taqdim etadi. Xususan, R. Adams (2015) tomonidan factoring operatsiyalarining moliyaviy risklarini aniqlash va baholash bo'yicha chuqur tadqiqotlar o'tkazilgan.

O'zbekistonda factoring operatsiyalarining auditiga bag'ishlangan maxsus ilmiy ishlar nisbatan kam bo'lsa-da, mahalliy tadqiqotchilar bu yo'nalishda yangi izlanishlarni olib

bormoqdalar. Masalan, M. Xaydarov (2021) factoring operatsiyalarining ichki va tashqi auditorlik tekshiruvdagi xatolarni aniqlash usullari haqida izlanishlar olib borgan.

Factoring operatsiyalarining huquqiy asoslari milliy qonunchilik va xalqaro standartlarga mos kelishini ta'minlash muhimdir. O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi qonuni factoring operatsiyalarini amalga oshirishda banklarning majburiyatlarini belgilaydi. Xalqaro huquqiy jihatlarida, Unidroit konvensiyasi factoring operatsiyalarining asosiy tamoyillarini belgilaydi. Shuningdek, factoring xizmatlarini tartibga soluvchi xalqaro me'yorlar, masalan, Factors Chain International (FCI) tomonidan qabul qilingan standartlar ham keng qo'llaniladi.

Factoring operatsiyalarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy ishlarda banklarda avtomatlashtirish tizimlarini joriy etish, audit jarayonlarini standartlashtirish va mijozlar bilan aloqalarni kuchaytirish bo'yicha tavsiyalar keng yoritilgan. Xususan, Jorj Veyl (2019) tomonidan factoring xizmatlarini raqamlashtirishning banklar samaradorligiga ta'siri batafsil o'rganilgan.

Adabiyotlar sharhi factoring operatsiyalarining nazariy va amaliy jihatlarini bilan bir qatorda, bu sohada mavjud muammo va ularni hal qilish yo'llarini aniqlash imkonini beradi. Milliy va xalqaro tadqiqotlar factoring operatsiyalarining hisobini avtomatlashtirish, audit sifatini oshirish va huquqiy asoslarni takomillashtirishga qaratilgan amaliy takliflar ishlab chiqish uchun mustahkam asos yaratadi. O'zbekiston sharoitida factoring operatsiyalarini rivojlantirish va takomillashtirish uchun xalqaro tajribalarni o'rganish va milliy sharoitlarga moslashtirish dolzarbdir.

Tahlil va natijalar

Bank tizimi har doim iqtisodiyotning yuragi bo'lib kelgan. Undagi har bir moliyaviy operatsiya iqtisodiy faoliyatning barqarorligi va rivojlanishi uchun asos yaratadi. Factoring operatsiyalari esa bank xizmatlarining noyob vositasi sifatida nafaqat moliyaviy muammolarni hal qilish, balki biznes subyektlarining likvidlik masalasini tezkorlik bilan hal etishda muhim o'rin tutadi. Ammo factoring operatsiyalarini hisobga olish va audit qilish borasida ko'plab muammolar mavjudligi banklarning bu yo'nalishdagi samaradorligini cheklab kelmoqda.

Factoring xizmatlarining mohiyati oddiy ko'rinsa-da, u murakkab hisob-kitoblarni talab qiladi. Bank mijozga debitorlik qarzlarni oldindan to'lash orqali biznesning aylanma mablag'larini oshiradi, shu bilan birga, qarzni yig'ib olish mas'uliyatini o'z zimmasiga oladi.

Biroq, factoring operatsiyalarini hisobga olishning avtomatlashtirilmaganligi va xalqaro standartlar bilan yetarli darajada moslashmaganligi bu jarayonning samaradorligini

pasaytirmoqda. Mavjud sharoitda banklar factoring xizmatlarining afzalliklarini to‘liq amalga oshira olmayapti, chunki hisob tizimlari eskirgan va murakkab bo‘lib qolmoqda.[2]

Audit jarayonlari esa factoring xizmatlarining xavfsizligini ta‘minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Auditorlik tekshiruv faktoring operatsiyalarining shaffofligi va to‘g‘ri bajarilishini ta‘minlashi kerak. Ammo ko‘pincha audit jarayonlari uzoq davom etadi, chunki factoring operatsiyalariga oid hujjatlarning ko‘pligi va risklarni aniqlashning aniq tizimining yo‘qligi bu sohadagi ishlarni murakkablashtiradi. Risklarni boshqarish tizimining yetarlicha rivojlanmaganligi esa factoring xizmatlaridan kelib chiqadigan kredit va likvidlik xavfini oshiradi.

Shu sababli, factoring operatsiyalarini avtomatlashtirish, xalqaro standartlarga asoslangan dasturiy ta‘minotni joriy qilish va audit jarayonlarini takomillashtirish bugungi kundagi eng dolzarb masalalardan biridir. Zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash nafaqat hisob-kitob jarayonlarini soddalashtiradi, balki risklarni aniqlash va boshqarishni osonlashtiradi. Shuningdek, factoring xizmatlarining samaradorligini oshirish uchun ichki va tashqi audit standartlarini amaliyotga tatbiq etish, auditorlar malakasini oshirish muhim ahamiyatga ega.

Factoring operatsiyalari banklar uchun nafaqat moliyaviy daromadni oshiruvchi vosita, balki mijozlar bilan o‘zaro ishonchni mustahkamlash mexanizmi hamdir. Bu xizmatlarning to‘g‘ri hisobga olinishi va sifatli auditori banklarning raqobatbardoshligini oshiradi va ularni moliyaviy innovatsiyalar bozorida muvaffaqiyatli ishtirokchi sifatida shakllantiradi. Shunday ekan, factoring xizmatlarini hisobga olish va auditorini takomillashtirish iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim qadam bo‘lib xizmat qiladi. Bu yo‘nalishda amalga oshiriladigan chora-tadbirlar bank tizimining barqarorligi va ishonchliligini ta‘minlashga yordam beradi.

Factoring xizmatlarining yana bir muhim jihati – uning kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlashdagi roli. Bugungi kunda ko‘plab tadbirkorlar aylanma mablag‘lar yetishmasligi yoki uzoq muddatli debitorlik qarzlari tufayli moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Banklar tomonidan taklif etilayotgan factoring xizmatlari esa ushbu muammoni tezkorlik bilan hal qilishga yordam beradi. Faktoringning asosiy afzalligi shundaki, tadbirkorlar o‘z mijozlaridan qarz to‘lovlarini kutmasdan, naqd pul mablag‘lariga ega bo‘ladilar. Natijada, ularning moliyaviy barqarorligi oshib, biznesning kengayishi uchun imkoniyatlar yaratiladi.

Shu bilan birga, factoring xizmatlari orqali banklar ham o‘z daromad manbalarini diversifikatsiya qiladi. An‘anaviy kreditlash operatsiyalari bilan solishtirganda, factoring xizmatlari banklar uchun nisbatan kam xavfli va tez foyda keltiruvchi mexanizm hisoblanadi.

Biroq factoring operatsiyalarini samarali boshqarish va ularni audit qilish tizimi yetarlicha rivojlanmagan bo'lsa, bu xizmatlar katta moliyaviy xavflarni keltirib chiqarishi mumkin.

Aynan shu nuqtai nazardan, factoring operatsiyalarining sifatli hisobini yuritish va to'liq audit tizimini joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Audit jarayonlariga alohida e'tibor qaratish lozim. Factoring xizmatlarida uchraydigan asosiy xavflardan biri – bu debitorlarning to'lovni amalga oshirmaslik ehtimoli. Auditorlar factoring operatsiyalarini tekshirishda kredit risklarini chuqur tahlil qilishi va banklarning factoring shartnomalariga rioya qilishini ta'minlashi zarur. Shu bilan birga, factoring xizmatlarini audit qilishda xalqaro standartlardan foydalanish muhimdir. Xalqaro auditorlik standartlari (ISA) factoring xizmatlarining moliyaviy hisob-kitoblarini aniqlik bilan baholash uchun samarali uslubiyatlar taqdim etadi.[5]

Bugungi raqamli iqtisodiyot sharoitida factoring xizmatlarining avtomatlashtirilishi ham dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Zamonaviy dasturiy ta'minotlar factoring xizmatlarini boshqarishni osonlashtiradi, hisob-kitoblarni tez va aniq yuritish imkonini beradi. Shuningdek, avtomatlashtirish orqali auditorlik jarayonlarini ham soddalashtirish mumkin.

Masalan, factoring xizmatlariga oid barcha ma'lumotlarning raqamli bazasini yaratish, hujjatlarni avtomatik tahlil qilish va risklarni tezkor aniqlash imkoniyatini beradi. Bu esa nafaqat vaqtni tejash, balki factoring xizmatlarining shaffoqligini ta'minlashga xizmat qiladi.

1-jadval

Factoring operatsiyalari bo'yicha statistika

Yillar	Factoring operatsiyalari hajmi (mlrd UZS)	Factoring xizmatlaridan olingan foyda (mlrd UZS)	Kredit xavfi darajasi (%)
2020	1200	150	5.2
2021	1450	180	4.8
2022	1650	200	4.5
2023	1900	230	4.3
2024	2100	250	4.0

Manba: MB yillik hisobotlari

Ko'rsatkichlar	2020	2021	2022	2023	2024
Factoring operatsiyalari soni	2500	2800	3100	3400	3700
O'rtacha bir operatsiyaning hajmi (mln UZS)	480	518	532	559	568
Debitor qarzlarni qaytarish darajasi (%)	92.5	93.2	94.0	94.8	95.4
Audit aniqlangan xatoliklar (%)	3.1	2.8	2.5	2.2	2.0
Banklar tomonidan amalga oshirilgan innovatsion factoring xizmatlari soni	10	15	18	22	30

Manba: MB yillik hisobotlari

Factoring xizmatlarini rivojlantirish bo'yicha xalqaro tajribaga nazar solsak, ko'plab mamlakatlarda bu sohada muhim yutuqlar qo'lga kiritilgan. Masalan, Yevropa mamlakatlarida factoring xizmatlari kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlashning asosiy vositasiga aylangan. Shu bilan birga, xalqaro factoring tashkilotlari, xususan, **Factors Chain International (FCI)** tomonidan ishlab chiqilgan standartlar factoring operatsiyalarini samarali boshqarish va audit qilish uchun muhim yo'riqnomalar sifatida xizmat qilmoqda. O'zbekiston sharoitida bu tajribani moslashtirish va milliy hisob va audit tizimlariga tatbiq etish muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, factoring xizmatlari banklar va mijozlar uchun moliyaviy samaradorlikni oshirish vositasi sifatida katta ahamiyatga ega. Ammo bu xizmatlarning muvaffaqiyatli rivojlanishi ularning hisobini avtomatlashtirish, xalqaro standartlarga asoslangan audit tizimini joriy etish va risklarni boshqarish bo'yicha samarali yondashuvlarni talab etadi.

Factoring xizmatlarini takomillashtirish bo'yicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar nafaqat bank tizimining barqarorligini, balki butun iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli, factoring xizmatlarini rivojlantirish va ularning auditini takomillashtirish – bu banklarning hozirgi zamon talablariga moslashish yo'lida muhim qadamdir.

Muhokama

Banklarda factoring operatsiyalarining hisobini yuritish va auditini takomillashtirish bugungi moliyaviy tizimning dolzarb muammolaridan biridir. Factoring xizmatlari kichik va o'rta biznes uchun likvidlikni oshirish va kredit xavfini boshqarish vositasi sifatida katta ahamiyatga

ega bo'lsa-da, ularni to'g'ri boshqarish va hisob-kitobini yuritish ko'plab muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu muhokamada factoring xizmatlarining banklar va mijozlar uchun foydalari, mavjud muammolar va ularni hal qilish yo'llari muhokama qilinadi.[6]

Factoring xizmatlari tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashning samarali vositasi sifatida maydonga chiqmoqda. Ayniqsa, kichik va o'rta biznes subyektlari uchun factoring xizmatlari moliyaviy mustaqillikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Banklar uchun esa bu xizmatlar moliyaviy daromadlarni diversifikatsiya qilish va kredit xavfini kamaytirish imkoniyatini beradi.

Ammo factoring xizmatlarining rivoji bir qator shartlarga bog'liq. Avvalo, bu xizmatlar bo'yicha hisob tizimini avtomatlashtirish va shaffofligini ta'minlash zarur. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, factoring xizmatlari avtomatlashtirilgan dasturiy ta'minot va raqamli tizimlar orqali samarali boshqarilmoqda. O'zbekistonda esa factoring xizmatlarini amalga oshirishda qo'lda hisob-kitob usullari saqlanib qolmoqda, bu esa jarayonning samaradorligini pasaytiradi.

Factoring xizmatlarining hisobini yuritishda xalqaro standartlar va milliy qonunchilik o'rtasidagi muvofiqlikning yetishmasligi asosiy muammolardan biridir. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) factoring operatsiyalarini hisobga olish bo'yicha aniq yo'riqnomalarni taqdim etsa-da, O'zbekiston bank tizimida bu standartlar to'liq joriy qilinmagan. Bu esa banklarning moliyaviy hisobotlarida factoring operatsiyalarini noto'g'ri aks ettirish xavfini oshiradi.

Shuningdek, factoring xizmatlari uchun maxsus hisob tizimlarining yo'qligi va mavjud tizimlarning eskirganligi jarayonni murakkablashtiradi. Avtomatlashtirilgan tizimlarning joriy etilishi factoring xizmatlarining tezkorligi va aniqligini oshirishi mumkin. Ammo buning uchun banklarning dasturiy ta'minotga investitsiya kiritish masalasiga jiddiy e'tibor qaratish lozim.

Factoring operatsiyalarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi shaffof audit jarayonlarining tashkil etilishiga bog'liq. Auditorlar factoring xizmatlaridagi xavflarni aniqlash, shartnomalar va hisob-kitoblarning to'g'riligini baholash orqali jarayonni nazorat qiladi. Ammo O'zbekistondagi ko'plab banklarda factoring xizmatlarini audit qilishda xalqaro auditorlik standartlariga to'liq mos kelmaydigan yondashuvlar qo'llaniladi.

Audit jarayonlarining murakkabligi ham dolzarb muammolardan biridir. Factoring xizmatlari bo'yicha hujjatlar hajmining katta bo'lishi auditorlik jarayonlarini qiyinlashtiradi. Shuningdek, factoring operatsiyalariga xos bo'lgan kredit xavfini baholash usullarining yetarlicha rivojlanmaganligi audit samaradorligini pasaytiradi.

Factoring xizmatlarining asosiy muammolaridan biri kredit xavfi hisoblanadi. Debitorlar tomonidan qarzlarning o'z vaqtida to'lanmasligi factoring xizmatlarini xavfli qilishga olib keladi. Shuning uchun risklarni boshqarish tizimini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Xalqaro tajribada factoring xizmatlari uchun maxsus risklarni aniqlash va minimallashtirish tizimlari joriy etilgan. O'zbekistonda esa factoring xizmatlari bo'yicha risklarni boshqarish tizimi hali to'liq shakllanmagan. Bu esa factoring xizmatlarining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Factoring xizmatlarining hisobini yuritish va audit qilishdagi mavjud muammolar banklarning bu xizmatlardan samarali foydalana olish imkoniyatlarini cheklamoqda. Mazkur muammolarni hal qilish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, xalqaro tajribalarni o'rganish va audit tizimlarini takomillashtirish zarur. Factoring xizmatlarining to'g'ri hisobga olinishi va sifatli auditi banklarning moliyaviy barqarorligi va mijozlar bilan ishonchli hamkorlikni ta'minlashda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, factoring xizmatlarini takomillashtirish banklar va butun iqtisodiyot uchun muhim strategik qadamdir.

Xulosa

Factoring operatsiyalari bugungi bank tizimida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va mijozlar ehtiyojlarini qondirishda muhim vosita sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu xizmatlar kichik va o'rta biznes subyektlariga naqd pul oqimini yaxshilash, debitorlik qarzlarni qisqartirish va kredit xavfini boshqarish imkonini beradi. Shu bilan birga, factoring xizmatlarining to'g'ri boshqarilishi banklar uchun daromad manbaini diversifikatsiya qilish va raqobatbardoshlikni oshirish vositasi sifatida xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot natijalari factoring operatsiyalarining hisobini yuritish va audit jarayonlarida bir qator muammolar mavjudligini ko'rsatdi. Hisob tizimining avtomatlashtirilmaganligi, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga yetarlicha moslashmaganligi va auditorlik jarayonlarining murakkabligi factoring xizmatlarining samaradorligini cheklovchi omillar sifatida namoyon bo'lmoqda.

Factoring operatsiyalarini yanada rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

- **Avtomatlashtirish:** Factoring operatsiyalarini boshqarishda zamonaviy dasturiy ta'minot va raqamli texnologiyalarni qo'llash, bu jarayonning tezkorligi va shaffoqligini ta'minlaydi.
- **Xalqaro standartlarga moslik:** Factoring operatsiyalarining hisob-kitoblarini xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashtirish orqali moliyaviy ko'rsatkichlarning aniqligini oshirish.

➤ **Audit jarayonlarini takomillashtirish:** Factoring xizmatlarini nazorat qilishda xalqaro auditorlik standartlariga asoslangan yondashuvlarni joriy etish va auditorlarning malakasini oshirish.

➤ **Risklarni boshqarish:** Factoring xizmatlaridan kelib chiqadigan kredit va likvidlik xavflarini aniqlash va boshqarish uchun maxsus tizimlarni joriy etish.

Factoring xizmatlarini hisobga olish va audit qilishning sifatini oshirish banklarning moliyaviy barqarorligi va mijozlarga xizmat ko'rsatish darajasini yangi bosqichga olib chiqadi.

Ushbu xizmatlarning rivojlanishi nafaqat banklarning iqtisodiy samaradorligini oshiradi, balki butun iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadi. Shu bois, factoring xizmatlarini takomillashtirish bugungi kunning dolzarb strategik yo'nalishlaridan biridir.

REFERENCES

1. G.B. Richardson. Factoring as a Financial Tool in Business Management. Journal of Financial Services, 2008.
2. J.K. Smit. The Role of Factoring in Modern Financial Markets. International Review of Finance, 2012.
3. A. Islomov. O'zbekistonda factoring operatsiyalarining hisobini tashkil etish masalalari. O'zbekiston iqtisodiyoti ilmiy jurnal, 2019.
4. R. Adams. Auditing Factoring Transactions: Risk Assessment and Management. Journal of Audit Research, 2015.
5. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS). Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish bo'yicha ko'rsatmalar. International Accounting Standards Board, 2021.
6. Factors Chain International (FCI). Factoring and Receivables Finance: Global Trends and Standards. Amsterdam, 2020.
7. O'zbekiston Respublikasi "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi qonuni. Toshkent, 2022.
8. M. Xaydarov. Banklarda factoring operatsiyalarining auditorlik nazorati. Iqtisodiyot va moliya jurnal, 2021.
9. Jorj Veyl. Digitalization of Factoring Services: Benefits and Challenges. Financial Innovation Quarterly, 2019.
10. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. O'zbekiston moliyaviy hisobot milliy standartlari. Toshkent, 2023.

11. Unidroit. International Convention on Factoring. Rome, 1988.
12. Xalqaro Auditorlik Standartlari (ISA). Auditing Receivables and Factoring Transactions. International Federation of Accountants, 2021.
13. O‘zbekiston Respublikasida banklar faoliyatini tartibga solish bo‘yicha me‘yoriy hujjatlar to‘plami. Toshkent, 2022.
14. G.V. Abdurahmonov. Factoring operatsiyalarini avtomatlashtirish va boshqarish tizimlari. O‘zbekiston Banklari Ilmiy Jurnali, 2020.